

الارجوزه فی الطب (اشعار طبی ابن سینا)

شاداب شاه علی *

دانشگاه علوم پزشکی اهواز، دانشکده پرستاری و مامایی

چکیده

در زمانهای دوری چون دوران ابن سینا (۴۲۷-۳۷۳ ه.ق) علم پزشکی به علت دسترسی طبیبان آن روز به وسایل و امکانات بیشتر تجربه و هوش و ابتکارات شخصی افرادی چون ابن سینا را می طلبید. کتاب *poem in medicine* یا ترجمه انگلیسی ((الارجوزه فی طب)) ابوعلی سینا چاپ دانشگاه کاتراس ایالات متحده می باشد که نبوغ و تجربه و دانش ابن سینا در آن منعکس شده است. ترجمه این کتاب از متن فرانسوی بوده و مقدمه آن را دکتر ماژور (*Major*) که از برجسته ترین استادان فن نشانه شناسی پزشکی است، نوشته شده است. در مورد کتاب الارجوزه فی طب می توان گفت که خلاصه ای از طب آن روز بوده و برای آنکه محصلین طب آن روز بتوانند بهتر آن را حفظ کرده و به یادشان بماند، ابوعلی سینا آن را به شعر بیان نموده است. اهمیت این کتاب کم تر از قانون نبوده و بعضی از افراد (من جمله ابن الزهر) که توجه زیادی به قانون نداشتند معتقد بودند که این کتاب برتر از قانون است. در این مقاله سعی شده در این مورد این کتاب به طور مشروح توضیحاتی داده شود.

* دانشگاه علوم پزشکی اهواز، دانشکده پرستاری و مامایی

آدرس جهت مکاتبه ضروری: اهواز، کمپلو، خیابان لادن بین امیرکبیر و ضضر شیرین، پلاک ۸۷

تلفن: ۰۶۱۱ ۳۷۷۶۲۵۶

تلفن همراه: ۰۹۱۶۰۶۱۴۰۱۸۹۵

اصل مقاله :

شیخ رئیس حجه الحق شرف الملک امام الحکماء ابوعلی حسین بن عبدالله بن حسن بن علی معروف به ابن سینا که بین سالهای ۳۷۳ هـ ق - ۴۲۷ هـ ق یا به تفسیری دیگر بین سالهای ۳۷۰-۴۲۸ هـ ق زندگی کرده است. پدر او از مردم بلخ و مادر وی ستاره از اهل افشنه نزدیک بخارا بود. ابن سینا در بخارا کسب علم کرد و در ۱۰ سالگی قرآن را از بر نمود و نزد ابو عبدالله ناتلی منطق و هندسه و نجوم آموخت و پایه وی از استاد گذشت. از آن پس به تعقیب علوم طبیعی و ما بعد طبیعه و طب پرداخت. آثار فارابی فکر ابن سینا را به خود جلب کرد و مشوق او در مطالعه آثار فلسفی شد وی در عنفوان جوانی (در سن ۱۸ سالگی) نوح بن منصور پادشاه سامانی را معالجه کرد و از کتابخانه گرانبهای او بهره ها برد. ابن سینا در شرح حال خود گوید که در دورانتحصیل طب هیچ شیبی را به طور کامل نخواستید و هیچ چیز را جز به مطالعه نگذرانده است. پشتکار ابن سینا عجیب بوده است وی ۴۰ بار ترجمه مابعد طبیعه ارسطو را خواند تا به مقاصد او برسد ولی نرسید و عاقبت اشکال خود را بعد از یافتن کتاب ابونصر فارابی «در اعراض مابعد طبیعه ارسطو» رفع کرد. شیخ در سالهای آخر عمر در اصفهان و در حمایت علاءالدوله کاکویه بود و در سفری که همراه امیر مذکور به همدان می رفت در راه مریض شده در همدان درگذشت. آرامگاه او بدانجا برپاداشتند مؤلفات ابن سینا همواره مورد توجه بوده و شروح متعدد بر آنها نوشته اند و بسیاری از آنها نیز به زبانهای غربی ترجمه شده اند. از آثار ابن سینا میتوان به کتاب الشفا، کتاب قانون فی الطب، کتاب اشارات، کتاب النجاه، دانشنامه علایی و کتاب الارجوزه فی الطب بهترین و کاملترین بحث او در زمینه منطق در کتاب شفاست جالب است که با رندی خاصی کتاب طب خود را به نام قانون و کتاب منطق خود را شفا خواند که عنوان کتابها با مطالب کتاب تباین دارد.

ابن سینا شفا را در تفسیر منطق ارسطو و رد بعضی از نظرات او در شهر همدان نوشت و قانون یعنی بزرگترین کتاب طبیی او در ری به نگارش درآمد. ابن سینا شیعه مذهب بود و مرید و شاگرد با وفای او ابو عبید عبدالواحد جوز جانی است. ویلیام هاروی پزشک دانشمند انگلیسی و بیان کننده نظریه گردش خون ۶۰۰ سال بعد از ابن سینا به دوستش «اوبری» می گوید: «به سردشمه اصلی مراجعه کن و آثار ارسطو نسیرون را بخوان» دانه در کمدی الهی ابن سینا را در ردیف بزرگترین متفکران عالم غیرمسیحی قلمداد کرده است و اما یکی از مهمترین کتب ابن سینا الارجوزه فی الطب است. نسخ متعدد از این کتاب در کتابخانه های استوریال، پاریس و برلین، بوردین و بودلین، لیدن و بانکپور بیروت، قاهره و کمبریج، موزه بریتانیا و کتابخانه استانبول موجود است و یکبار در لکهنو در سال ۱۲۶۱ هجری با شرح ابن رشد و بار دیگر سال ۱۸۲۹ در کلکته چاپ شد و ترجمه لاتین نیز از آن موجود است. کتاب الارجوزه که تماماً به شعر می باشد قدرت و فصاحت کلام ابن سینا را در شعر و در گفتن یک کتاب طبیی به شعر می رساند و بدین بیت آغاز می گردد:

الطب حفظ صحته برء مرض   من سبب فی بدن منذ عرض

و در بعضی نسخ شروع آن با حمد و ستایش خداست بدین بیت :

الحمداله لملیک الواحد   رب السماوات العلی الماجد

در این کتاب شرح هایی گذاشته شده است از جمله شرح ابن رشد (متوفی ۵۹۵) و الجوهر النفیس تألیف موسی ابن ابراهیم بغدادی (متوفی ۸۷۶) و شرح ابن طلموس و شرح الصقلی (قرن ۹) و موسی ابن گردونی بر الارجوزه تفسیری دارد و ابو محمد ابن محمد الغسانی (قرن دهم) بر تفسیر موسی ابن قارون نیز کتابی نوشته به نام «الروض المکنون فی شرح رجر بن گردون» به جز قانون مهمترین کتاب پزشکی ابن سینا که در اروپا زیاد

یافت می شود ، الارجوزه فی الطب است. این کتاب بدیع که می توان آن را خلاصه ای از قانون دانست خیلی بیشتر از قانون مورد توجه قرار گرفته و ارزش آن در بعضی موارد از opus-magnus جالینوس هم برتر است. یکی از دانشمندان درباره آن گفته است : « نظیر الارجوزه فی الطب که در شعر است کتابی طبی هرگز به وجود نیامده و نخواهد آمد. »

ابن الزهر (پزشک آندلسی) که توجه زیادی به قانون نداشت ، معتقد بود که این کتاب به اندازه یک کتابخانه ارزش دارد. این کتاب قرون وسطی در غرب شناخته شده و برای اولین بار توسط cremona-grandof که بین سالهای ۱۱۱۴ تا ۱۱۸۷ می زیست ترجمه شد. Armengoud Blaise از مون پلیمه ترجمه آن را در سال ۱۲۸۱ ارائه داد و کتاب را به نام canticum نام گذاشت بین سال های ۱۵۲۰ تا ۱۵۲۲ همراه با نظرات دانشمندانی چون gentle و... چاپ شد.

در سال ۱۵۲۲ باز این کتاب در لیدن چاپ شد و مؤلف آن پیر آنتونی داستیگوس بود. در سال ۱۶۳۰ ترجمه به شعر این کتاب توسط jean- faucher انجام گرفت باید گفت تنها کار برجسته بر روی این کتاب توسط داستیگوس انجام شد.

بدون شک در ترجمه از عربی به زبانهای دیگر مقداری از مفهوم کتاب از دست می رود و تغییراتی در متن کتاب حادث خواهد شد و گاهی خود مترجمان مطالبی از آن را تغییر می دادند.

این کتاب توسط چند نفر از بزرگترین دانشمندان و پزشکان عرب زبان کلمه به کلمه بررسی و مورد تفسیر قرار گرفته است که از این جمله اند :

۱. ابن رشد(که اولین نفری بود که این کار را انجام داد)

۲. طمولوس

۳. ابن محمد(۱۳۸۶ میلادی)

۴. ابن مهنا در اوایل قرن پانزده میلادی

۵. السکالی در اوایل قرن پانزده میلادی

کلام ابن سینا در نوشتن الارجوزه سهل و ساده است و شاید بعضی از مطالب طبی دقیق نیز قربانی این سهل و ساده بودن شعر و به خاطر به یاد ماندن شعر شده است. کتاب اصلی شامل قسمت های زیر است:

مقدمه بر کلمات که با حمد و سپاس خدای شروع می شود و دانش را به خداوند نسبت می دهد.

بخش اول شامل :

۱. تعریف کلمه طب است و طب را حفظ سلامتی و درمان بیماریها می داند که بیماریها از بدن برمی خیزد.

۲. تقسیمات طب که خود به دو قسمت نظری و عملی تقسیم می گردد.

۳. قسمت نظری که شامل سه بخش است : بیماریها (به طور کلی) ، علائم بیماریها ، علل بیماریها

۴. قسمت عملی که از دو بخش تشکیل شده است یکی شامل به کار بردن دست است که شاید منظور ابن

سینا از آن فیزیوتراپی کنونی بوده است و بخش دیگر دارو و رژیم غذایی است .

وی در همین بخش بخش های طبیعی بدن را تقسیم بندی کرده و آن ها را شامل : عناصر (عوامل ساختمانی بدن که شامل آب ، آتش ، خاک و هوا می باشد.) ، طبایع (که به چهار نوع است : طبع گرم ، سرد ، خشک یا مرطوب) ، مزاج (مزاج انواع مختلف دارد : بلغمی ، صفاوی ، سودایی ، دموی) ، اعضاء (وی اعضای اصلی بدن را چهار عدد می داند و بقیه را مشتق این چهار عضو بر می شمارد که شامل : کبد ، قلب ، مغز ، بیضه) ، تنفس

(وی روح سالم را در تنفس سالم و پاک می داند.) ، نیروها (هفت نیرو در طبیعت انسان موجود است : نیروی اول بر بذر اثر می کند ، نیروی دوم به بدن جنین فرم می دهد ، نیروی سوم جذابیت می دهد ، نیروی چهارم باعث زاییدن می شود ، پنجم برای قسمت های بدن که احتیاج به غذا دارند مربوط است ، نیروی ششم باعث اتساع و انقباض شراین می شود و نیروی هفتم مربوط به محبت ، تنفر ، پستی و بلندی روح است.) و اعمال بدن (مثل بلع و اشتها داشتن)

بخش دوم : مربوط به اعمال جراحی است که شامل سه قسمت است:

۱. جراحی بر روی عروق کوچک و بزرگ

۲. عمل بر روی ماهیچه ها

۳. عمل بر روی استخوانها

و بخش نهمایی این کتاب توضیح بعضی از داروهای گیاهی می باشد.